

Vad kunde ”modern landsbygdsutbildning” vara på 2000-talet?

Texten är en förkortad och något bearbetad version av ett föredrag som hölls vid Korsholms skolors 150-års jubileumsfest den 5 september.

I samband med att Korsholms skolor firade sitt 100-års jubileum år 1959 publicerades en lärobok för lantbruks- och hushållsskolor med titeln *Rationaliseringsboken. Jorden, skogen, hemmet*. Det var inte fråga om någon liten pamflett utan ett gediget verk skrivet av 53 experter omfattande 480 sidor text och bilder: 38 artiklar om jorden, 12 om djuren, 4 om byggnaderna, 6 om skogen, 1 om fisket, 15 om hemmet, 10 om rationaliseringsproblem vid Österbotten.

Det är en fin bok för den som är intresserad av idéhistoria, jordbrukets och landsbygdens historia och det finländska samhällets modernisering. Skribenterna bestod av lärare, rådgivare och konsulenter inom det finlandssvenska – eller i varje fall det österbottniska - lantbruket i decennieskiftet 1950-1960.

Det är Österbotten och moderniseringen av lantbruket som står i fokus. Vid den här tiden livnärde sig ännu 40 procent av Finlands folk av jord- och skogsbruk med fiske; i Österbotten ännu fler. I svenska Österbotten fanns över 12 000 lantbrukslägenheter vars åkrar var fördelade på ett otal små skiften. Tusentals och åter tusentals lador stod ännu utspridda på åkrarna. Man levde i brytningstiden mellan det hästdrivna och traktordrivna jordbruket. Tio år senare skulle bara en bråkdel av hästarna finnas kvar. Finland förberedde sig att öppna gränserna för fri handel; EFTA-avtalet trädde i kraft 1962. Österbotten var inne i en djup kris. Politikerna hade börjat tala om landsbygdens industrialisering men mycket lite hade hänt. Ernst Westerlund skriver om småindustrin och dess otillräckliga förmåga att ge sysselsättning åt de tusentals människor som ”årligen lösgjordes från lantbruket”. Men befolkningen väntade inte på en eventuell framtida industrialisering: den svenska arbetsmarknaden tog emot österbottningarna med öppna armar och befolkningen minskade i förfärande takt. Vi skall minnas att den stora finlandssvenska emigrationen till Sverige började redan på 1950-talet; 15-20 år före den finska vågen från andra delar av Finland.

Rationaliseringsboken – ett manifest för lantbrukets och hemmets modernisering

Lärarna vid Korsholms skolors ville för sin del bidra till utvecklingen genom att samla sig kring en ny lärobok helt fokuserad på lantbruksnäringarnas och hushållens modernisering. Författarna är praktiskt inriktade lärare och instruktörer för vilka modernisering handlar om att rationalisera och att höja produktiviteten i jordbruket samt underlätta arbetet i hushållen. I inledningen skriver agronom Albert Sigfrids, vars ande genomsyrar hela boken, ”Vad är rationalisering?” Efter hänvisning till betydelse av ordet ’ratio’, förnuft och vishet, och rationalisering som förnuftigt handlande, kommer han fram till en vacker formulering: *rationalisering är att uträtta mera genom att tänka sig för, begå färre fel, arbeta mera praktiskt, använda lämpliga redskap och maskiner.* Han skriver att små jordbruk, splittrade åkrar, öppna diken, oändamålsenliga byggnader, arbetskrävande lador, rior, kök och källare är konstruktionsfel som måste avlägsnas. Bristande fackkunskaper och föråldrade arbetsmetoder finns kvar från en tid då ingen större effektivitet krävdes. Med några siffror illustrerar Sigfrids tillståndet i Finlands jordbruk: i Amerika sköter en person 26 ha, i Sverige 6,8 ha, i Finland endast 3,1 ha. Den personliga produktiviteten är 6 gånger högre i Danmark än i Finland. Sigfrids inledning avslutas med en lista på 11 rationaliseringsåtgärder för att föra det österbottniska jordbruket in i en modern tid.

Sigfrids text och hela boken är ett fint manifest av sin tid, ett credo för modernisering där rationalisering av lantbruket står i centrum. Det är faktiskt samma tanke som genomsyrade Rom-fördraget, EU:s grundläggande dokument från år 1956, där moderniseringen av landsbygden och livsmedelsproduktionen skrevs in och blev grunden för det som i dag är EU:s gemensamma jordbrukspolitik.

Ny modernisering för 2000-talet

Idag är det många som anser att moderniseringen – inte minst när det gäller livsmedelsproduktionen och distributionen - har hamnat i en återvändsgränd. Ett halvt sekel efter Sigfrids manifest vet vi att moderniseringstanken är otillräcklig som vägledning för utbildning under 2000-talet. Det moderna jordbruket har nämligen i sin strävan efter effektivitet, rationalitet och storlekens ekonomi skapat problem som vi inte kan blunda inför. Globala livsmedelskedjor associeras idag med t.ex. genmanipulerad mat, läckage av kemiska ämnen från åkrar till vattendrag och kuster, överdriven vattenanvändning, expanderande monokulturer, ofattbara djuruppfödningfabriker och globala transportkedjor. Det är riktigt att vårt lantbruk inte stått och inte står i centrum för denna utveckling, men samtidigt är vi

tvungna att i viss mening anpassa oss till denna utveckling – eller att bättre än hittills skapa alternativa system. Konsumenterna har i många länder förlorat sin tillit till det globala livsmedelssystemet. Ett livsmedelssystem som inte har konsumenternas förtroende kan inte överleva. I den moderniseringens framgångssaga, i vilken lantbruket är en del, har det, skulle nog mången hävda, uppstått så stora biverkningar att det måste vara något fel på grundkonceptet: det räcker inte med att bara rationalisera, effektivera och modernisera, inte i varje fall så som vi i världen gjort under 1900-talets senare del.

Men hur borde rationaliserings- och moderniseringstanken ändras, eller i varje fall modifieras eller kompletteras för att biverkningarna skulle minska? Här hittar man ingen samstämmighet, men nog många olika mer eller mindre framgångsrika försök.

En stig går till ”det naturenliga”. Enligt detta kan naturen vara en entydig vägvisare om vi lyssnar på den. Naturenlig eller ekologisk odling är ett erkänt koncept i den europeiska unionen och inte minst här i Österbotten finns det ganska många som länge försökt tillämpa denna modell. Många konsumenter har också större förtroende för mat från denna linje än från den konventionella odlingen. Varje livsmedelskatastrof ökar intresset för alternativa system. Men också eko-odlingen behöver rationalitet och därmed har global handel med ekologiskt odlade produkter uppstått. Som komplettering eller radikalt tillägg till den ekologiska odlingen har tanken på närmat vuxit fram. Här är det avståndet mellan producent och konsument som ställs i förgrunden, eventuellt sammankopplat med idéer stöd för regionala matkulturer.

Det är emellertid inte självklart att naturen räcker till som lärare. I varje fall inte om vi vill placera det naturenliga i en särskild tidigare epok. Skulle ett jordbruk med hästkraft vara naturenligt? Eller det trädgårdsmässiga jordbruket, jordbruket som hantverk? Jägar- och samlarkulturer?

Parallellt med hänvisning till naturen går ofta en tanke om att en speciell vetenskap, ekologin, skulle kunna utgöra en katekes för det naturenliga. Tanken har i olika skepnader funnits med från 1970-talet. Men ju mera man vet om ekologin, desto mera kan man vara säker på att den inte som sådan ger all behövlig kunskap. Den som odlar ekologiskt vet med säkerhet att kunskap från ekologin behöver förstärkas med mycket annat vetande – också om rationalisering – för att konceptet skall bära. Men trots detta utgör ekologin och

kretsloppstänkade fortfarande en inspirationskälla när det gäller att modifiera moderniseringstanken för 2000-talet.

I miljö- och landsbygdssociologin sammanfattade holländska forskare på 1990-talet diskussionen om modernitet och ekologi med hjälp av begreppet *ekologisk modernisering*. Uttrycket är vagt, men antyder att den rationaliserings- och moderniseringspolitik som kännetecknade jordbruket fram till 1960- och 1970-talet inte kan fortgå som sådan. Den måste ingärdas av nya normer och institutioner där naturens hållbarhet måste – hur besvärligt begreppet än är – vägleda och justera moderniseringen så att den fritt galopperande globala 'agrobusinessen' kan begränsas.

Kvinnorna, landsbygden och moderniseringen

I *Rationaliseringsboken. Jorden, skogen, hemmet* från 1959 är arbetsfördelningen mellan könen mer än tydlig. Utbildning för jordbruket skulle vara en lant-manna-utbildning under det att kvinnorna utbildades för att sköta jordbrukets hushåll. Men både jordbruket och hemmet skulle genomgå samma rationaliseringskur. Alla kvinnliga skribenter finns i kapitlet om hemmet; ingen kvinna har fått komma till tals i de övriga kapitlen – inte heller i det om djuren. Vi vet ju att djurhållningen, särskilt korna och mjölken, hörde till den kvinnliga sfären. Vid den här tiden existerade ännu Österbottens Svenska Lantbrukssällskaps ambulering kreatursskötarskola där lärarna var kvinnor; agronom Polly Gauffin-Backman och Agnes Ek. Också kontrollassistenterna, dessa nyckelpersoner i mjölkhanterings modernisering, var kvinnor. Men ingen hade fått äran att skriva om djuren och djurhushållningen i läroboken. Däremot hade två män fått komma till tals bland de 15 som skrev om hemmet; John Grop om förnuftig trädgårdsplantering och Albert Sigfrids om tvättmaskiner och centrifuger.

När man reflekterar över arbetsfördelningen mellan kvinnor och män för 50 år sedan och dagens situation råder det ingen tvivel om att moderniseringen förändrat villkoren radikalt. Något förenklat kan man säga att landsbygdens kvinnor från 1970-talet och framöver som regel föredrog lönearbete framför husmodersrollen på alltmera mekaniserade gårdar. I den rurala välfärdsstaten kunde de anställas i den offentliga sektorn; inom hälso- och sjukvård och utbildning. Utan välfärdsstaten skulle det idag finnas få kvinnor på landsbygden. I jordbrukarfamiljer kan kvinnorna idag uppfattas som partners i familjeföretag eller, vilket oftare är fallet, har de fristående yrken helt utanför jordbruket.

Samhällets och lantbrukets modernisering har utgjort en stor utmaning för den grundläggande utbildningen med sikte på landsbygdens näringar. Grundmodellen var ju att man utbildade för ett mångsidigt familje- eller gårdsbruk. Ju längre specialiseringen gått, desto färre gårdar som matchar modellen: en mjölkgård är ett specialiserat företag som har lite att göra med modern växthusodling, som i sin tur har lite att göra med ekologisk fårskötsel osv. Därmed finns det allt färre elever för allt mera specialiserade utbildningar. Att hitta en gemensam nämnare för sammanhållna grupper i detta kan inte vara lätt. Ett svar på detta har ju varit den skraddarsydd, helt individualiserade lärlingsutbildningen som ju under de senaste decennierna kommit tillbaka i yrkesutbildningen. Risken är att man i det här formatet förlorar något av lärandet som social process, att umgås och prata med jämnåriga och jämlika är en viktig del i bildningsprocessen.

Det var i början på 90-talet som man började döpa om lantbrukets skolor till *naturbruksskolor* istället för lantbruks- eller lantmannaskolor. En rad nya linjer skapades för att attrahera ungdomar som inte nödvändigtvis tänkte sig bli jordbrukare – och som inte heller hade jordbrukarbakgrund - men som attraherades av verksamheter som på något sätt hörde ihop med landsbygd, inte minst med djurhållning. I Sverige talar man om de gröna näringarna och den gröna tjänstesektorn. Också den högsta utbildningen har tvingats till radikala omläggningar. Fakulteterna för agrikultur har döpts om till bio- eller livsvetenskaper.

Naturbruksskolorna har länge försökt bredda utbildningen så att den skall attrahera till ungdomar – både kvinnor och män, från både stad och land, till ungdomar som vill vara naturbrukare och landsbygdsboende men inte nödvändigtvis jordbruksföretagare – i så fall företagare på landsbygden snarare än jordbruksföretagare. Många skolor har märkt att en viktig väg till ungdomarnas hjärta – i varje fall de unga kvinnornas hjärta – går via intresset för djur och djurhållning. De husdjur som förr ingick i jordbrukets produktionsapparat har flyttat ut till nya befolkningsgrupper, till deras fritids- och hobbyverksamhet. Detta gäller hos oss särskilt hästar och får, men också mera generellt har man märkt att intresset för djur kan vara en viktig del t.ex. i människornas val av boende mellan stad och landsbygd. Att Korsholms skolor nu har satsat på hästkötutbildning ligger väl i linje med denna trend.

Alfred Sigfrids rationalitetens manifest för 50 år sedan, ***att uträtta mera genom att tänka er för, begå färre fel, arbeta mera praktiskt, använda lämpliga redskap och maskiner*** är en fin utgångspunkt för den ”andra modernisering” som krävs för utbildningen på 2000-talet.